
KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

BRÓDY SÁNDOR,
A NYOMOR ÍRÓJA

B O R I I M R E

A nnyit hirdetik, hogy az olvasóközönség az idegen művekből már megismerte, megszokta a naturalizmust – állítja Kokas Endre az 1880-as évek magyar irodalma felett tartott szemléjében. – Ez a hang benne volt a levegőben, mikor Bródy Sándor 1884-ben fellépett.” Nem az volt kérdéses tehát, hogy megjelenik-e a naturalista szellemű irodalom, hanem hogy ki szólaltatja meg, ki emeli magasra a naturalizmus zászlaját a magyar irodalomban. Bródy Sándor fellépte közelről sem volt csoda, amolyan individuális huszárvágás, miként a naturalizmus magyar irodalmi legendájában oly makacsul tartja magát ez a hiedelem. Igaz ellenben, hogy mindössze kétesztendei pesti tartózkodás is elég volt, hogy Bródy megismerje a nagyváros mélyéletét, és hogy elkötelezettjévé váljék a látottaknak, hallottaknak, tanultaknak, tapasztaltaknak. Tizennyolc éves, amikor Gyulán, ahová Pestről költözött, közreadja előfizetési felhívását a *Harc a boldogságért* címen tervezett novelláskötetére, amely végül 1883 decemberében jelent meg, de már *Nyomor* címen. Zola és Daudet neve ott van a tolla hegyén, s a naturalizmus felfogása adja meg „irányát” írói munkájának. Elmélet és gyakorlat egységében él és ír abban a pár esztendőben. Amikor önön védelmében ír, a két francia naturalistára hivatkozik, az ő példájuk védelme alá helyezi magát a gyulai ellenfelekkel szemben, bennük a „modern realizmus alapvetőit látta, s akik szerinte úgy dolgoztak, ahogy az orvos boncolja az embert, hogy feltárja kórjait” (Laczkó András). Nem titkolta azt sem, hogy a naturalizmus szellemében lép fel. Előfizetési felhívásában is megmondta azt: „kiadandó dolgozatok naturalista irányúak, mindazonáltal a magyar közönség még kissé kényes ízléséhez mérve. Szerző első dolgozata lévén élénken érzi az erre vonatkozó magyar közmondás igazságát s így fölöttébb szerény igényekkel lép fel; s ha dolgozatai csak naturalistikus voltak miatt fognak elítéltetni: akkor reménye fölött elérte célját, ha pedig olvasója egyáltalán sajnálni fogja a művével eltöltött időt, még akkor is vigasztalni fogja magát, egynémely dolgok, különösen pedig azzal: hogy – nem én vagyok az első és

nem leszek az utolsó, aki ilyen sorban részesül.” A naturalizmusra való hivatkozást megismétli a *Nyomor* rövid bevezetőjében, amely a magyar naturalizmus első kiáltványa is egyúttal.

Ennek a kiáltványnak azonban a mentegetőzés a kísérő dallama, hogy később csendes-ironikus, inkább a megbocsátó, mint a dicsekvő hangnem váljék jellemzővé, amikor Bródy Sándor ifjúkori irodalmi hőstettéről, a naturalizmus magyar irodalmi trónra segítéséről nyilatkozik. Nem novellák vannak a *Nyomor* cím alá összegyűjtve – mondja –, hanem „megfigyelések”! Emlékezhettünk, előfizetési felhívásában még „dolgozatokról” beszélt, s úgy tetszik, mintegy írás közben találta meg a naturalizmus igényét pontosan megfogalmazó kifejezést, hiszen a naturalista írónak valóban a *megfigyelés* talán a legfontosabb munkaeszköze, benne a naturalizmus kánonjának több tétele is jelen van, ami azt látszik bizonyítani, hogy Bródy valóban megértette, mi a naturalizmus fontos követelménye. Ezt erősíti meg az a felfogás is, amely az emberi élet alakításában a körülményeket, a lelkieknek és a külsőnek nevezhetőnek tulajdonít szerepet. Elbeszéléseiben, hirdeti előszava, azokról beszél elsősorban, akiket „saját lényök természete” taszít nyomorba, és csak azután azokról, akiket az éhség, a szegénység, a test tett tönkre. Mindebből következik, hogy könyve „való hangok visszhangzása”, méghozzá szépítések nélkül, „amúgy zűrösen, amint felidehallszottak”. Eljut a naturalizmus definíciójához is a mindössze huszonhat soros előszóban, s eszerint a naturalizmus az „igénytelen képmások irányítója”. Feltűnő, hogy fejtegetésének éppen e pontján érzi a disztingválásnak is szükségét, hogy eleve visszautasíthassa az ellene felhozható vádak, tehát hogy legalább a frivolitás vádja ne érhesse: amikor a *Nyomor* hat elbeszélése a régi címen az Egyetemes Regénytárban megjelent, magyarázni próbálja ifjúkori tettét: „Szerző éppen tíz évvel ezelőtt jelentette meg e kis elbeszélésgyűjteményt, melynek egyes darabjai még régebben készültek. Ez volt első könyve, ami talán kevésbé érdekli a szíves olvasót, mint az, hogy a *Nyomor* volt egyszerűen az a munka, amely magyar nyelven először hirdette a naturalizmus tanait. Amint a dolgozatokból látható, csak tanait és a szerző inkább elvben hódolt az akkor friss irányzatnak: a lényegben; hogy mire törekedett, elmondja a régi könyv új kiadása, amely a *Nyomor* több darabját foglalja magában.” Az egyik akkor kihagyott elbeszélést, az *Örökre... mindég...!* címűt 1900-ban *Dina* címmel külön könyvben adta ki, a Lidinek címzett ajánlással egyetemben. Most is előszót írt Bródy Sándor, s ismét a naturalizmusról közli véleményét, visszapillantó tükörben szemlélve egykori önmagát: „Szíves jóindulatába ajánlom ez első kis regényemet, amely ha vadnak, sőt ügyetlennek is látszik, talán mégis érdemel némi figyelmet: ezzel kezdődött a verista irodalom Magyarországon. Nézzék, mily kemény szókimondással, mosdatlan szájú igazságszeretettel jön az úgynevezett naturalizmus, közeledik azzal a szörnyű elhatározással, hogy – hah – mindjárt belevilágít a dolgok legeslegmélyébe!”

Tizenöt esztendő előtti hősi önmagát – mint írja itt – „némiképpen gúnyos, de igazában jóakarátú mosollyal nézi”, s közli: „az irodalom nagy céljai mellett aligha nem azért mondta el ezt a budapesti bűnös kis mesét, hogy egy ártatlan vidéki leánynak imponáljon, hogy ő milyen tapasztalt és romlott!” Nyilatkozataiban a kettősségek tehát mindvégig kísértének – a legendásak is, a *Nyomor* elbeszéléseinek genezisével kapcsolatban („Tizennyolc éves voltam, már találkoztam azzal a lánnyal, kiért az ember nagy dolgokat akar cselekedni – hát megírtam kis kötetemet a budapesti »Nyomor«-ról.”), de az íróra vallóak is, amelyekben első helyen az „irodalom nagy céljai” álltak. Mert Bródy Sándor feltűnő törődése első kötetével is erről vall. A már említett *Örökre... mindég...!* című nagynovelláját kiemeli a többi közül, s regényként teszi közzé, elhagyja ugyanakkor azokat a novellákat, amelyeket érzemeseknek, alig naturalistáknak látott, s így a *Nyomor* második kiadását éppen az erőteljesebb naturalista színezet jellemzi.

A Bródyval foglalkozók természetesen rendre szaván akarták fogni az író, összevetették tehát a *Nyomor* elbeszéléseit az előszó elvi közléseivel, és elégedetten állapították meg, hogy Bródy nem tartotta magát elfogadott irányához. Különben (látuk) maga Bródy is erre jogosította fel az utókort nyilatkozataival. A kritikai végkövetkeztetések pedig aszerint változtak, hogy a naturalizmus fogalma alatt mit értettek kritikusai. Már Mikszáth Kálmán 1906-os Bródy-írása *A nap lovagja* előszava is ilyen természetű. Megjegyzi többek között, hogy Bródy írásain meglátszik a naturalista iskola hatása, de ő nem Zola könyveiből ismerte meg a naturalizmust, mint tették a Zola-utánczók, hanem – érvelt Mikszáth – csak az írta le, amit „ő maga látott, tapasztalt, vagy amire kombinálva rájött”. Szemmel láthatóan Mikszáth nem szerette a naturalista törekvéseket, Zola szerepét is lebecsülte, de ugyanakkor neki is van egy, a naturalizmus szótárából vett kifejezése arra, hogy Bródyt az ember lelki élete érdekli. Szerinte Bródy az „emberi lélek dokumentumait” kereste, azaz a „belső emberről” akart írni. Zolával rokonítja még, hogy Bródy az „igaznak úgyszólván erősebb barátja, mint a szépnek”. Ha csak Mikszáth Kálmán észleleteire támaszkodnánk is, felhozott tényei (Bródy feltűnő érdeklődése az emberi dokumentumok és az igaz iránt) alapján Bródy Sándort elsősorban naturalista írónak kellene tartanunk, hiszen lényegi vonásokban kapcsolódik ezek szerint a naturalista irodalmi iskolához, ami egyben Zola nézeteinek ismerete kérdését másodrendűvé teszi. Az újabb interpretációk azon inszisztálnak, hogy a *Nyomor* novelláit nem a „Zolához képest mégiscsak másodlagosnak számító fiziológizmus határozza meg” (Diószegi András), illetve hogy Bródy naturalizmusa közletről sem a kötet előszavában hirdetett „tétéles biologizmus kizárólagos függvénye” (Bodnár György). A lényeges, hogy Bródy a „nagyvárosi társadalom, közelebről a magyar főváros rejtett szociális konfliktusait élményszerűen, hitelesen, a fölfedezés erejével mutatja be” (Diószegi András), s hogy

a naturalista iránytű, az igazság, Bródy számára a valóság megmutatását teszi lehetővé, „hogy tagadhassa az elhallgatást, a leplezést, az illúzióőrzést” (Bodnár György). Nyilvánvalóan a kritika azokat a tételeket rögzíti, amelyek a *Nyomor* előszavának fő naturalista elveit képezik. Bródy naturalizmusát legerőteljesebben azonban Schöpflin Aladár kérdőjelezte meg: „Naturalistának hitte magát – írta irodalomtörténetében –, de természeténél fogva romantikus volt. Első művében zolai társadalomkritikát és darwini természettudományos elemzést akar alkalmazni, de meséinek szövege, alakjainak beállítása alól kibújt a romantika.”

A zavart, a mindenkinél megfogalmazódó ellentmondást nyilvánvalóan Bródy korai művészetének Mikszáth Kálmán szemléletével való hasonlóságai okozzák. Nevezetesen az, hogy Bródy szemléleti módja a *Nyomor* elbeszéléseinek keletkezésében alig különbözik Mikszáthétól, amikor *A jó palócok* és *A tót atyafiak* novelláit írta. A direkt szemlélet hiányát figyelhetjük meg Mikszáthnál akkor, s mint Bisztray Gyula írta, e két kis kötet elbeszéléseinek „egy részét Pesten, más részét Szegeden írta vagy legalábbis Szegedről hozta meséjüket és alakjait, hogy odaplántálja őket a mindent megszépítő szülőföld talajába”. Ilyen formán írja Bródy Sándor Gyulán a pesti világban szerzett tapasztalatai alapján a *Nyomor* városi novelláit. Ha Laczkó Gézát követnénk, vele mondanánk, hogy Bródy nem tett mást, mint a „romanticizmus kohójában naturalizmussá szentesítette realista szándékát”, ám azt tartjuk, hogy éppen a *Nyomor* novelláiban a naturalista szándékát zavarta a magyar novellisztika romantikus öröksége, amely a megfigyelés közvetlenségével szemben az emlékezés bizonytalanabb, líraibb viszonyulását hozta előtérbe. Ami fő jellemzője ezeknek az elbeszéléseknek, az az, hogy nem a megfigyelő személyessége a ka-lauz, hanem egy lírai én az útvezető Bródy nagyvárosának peremvidékén, az írások több mint felében, következésképpen az írói nézőpont csak négy elbeszélésben megfigyelő-leíró karakterű. Bródy elbeszéléseinek ez a sajátossága bizonyult irodalomtörténeti csapdának, mert például Bóka László a következőképpen vélekedett, mondván, hogy Bródynak az „élethez volt köze, a közléről látott, valósággal érzékelt élethez... ezért hirdette magáról azt, hogy program-szerűen naturalista”.

Bródy Sándor naturalizmusát tehát az elbeszélések belvilágában lehet első-sorban felfedezni: abban, hogy a várost szépirodalmilag meghódította, ahogyan a magyar városi társadalom rétegződését bemutatta, ahogyan emberi sorsrajzait elkészítette, ahogyan a kor életszemléletét megfogalmazta, s ahogyan mindezt elbeszélte. A *Nyomor* kilenc elbeszélése közül nyolcnak Budapest a színhelye, a kilencedikben oda érkeznek a megyeszékhelyen megbukott hősök. Pesti tájkép nyitja és zárja ilyenformán a kötetet. Az első kép felülnézetet kínál, a rajz pedig impresszív és szimbolikus. Impresszív, mert iparváros képét mutatja, és abban a képben találjuk meg a nyomornak azokat az osztályait,

amelyeket az író kinagyít az egyes novellákban, bizonyítandó, hogy „kegyetlen, ostoba gyermek ez az élet”, hiszen „élve szúrja fel a kínok gombostűjére teremtményét, az embert”. Jelképi mivoltában pedig természettudományos a kép: lenn a város, mint a rovargyűjtemény a maga rendszerével. A záróképben a pesti utca közléről figyelt rajza van, az Arany János megénekelte nyüzsgésben, de attól merőben eltérő írói kommentárral. A Pest mint rovargyűjteménykép az írói belső szándék, a naturalista ihletettség hordozója, rendszertani igényről vall, mintegy jelzi, hogy az író sorra veszi a város embereit sors és foglalkozás szerint: „Homályos pizokszín levegő lepte el az ifjú metropolist, mely e percben csakugyan valami óriási rovar doboznak látszott, melyben a kisebb osztályokat utcák képviselték... Lenn a gyárak kürtői már javában füstölögték, felhőket alkotva a felhők alatt. És azok ama igazi felhők, melyekből a legádázabb vihar fog megszületni... Ott fent a hegyek ormán, lankák láthatárán, üres méltósággal gomolygó égi fellegek, ártatlan párák csak a legfelebb a föld nedvét, a folyók s tavakat lopták meg színes cafrangjaikért; de eme sárgás füstfellegek: a vergődő munkás nép elpárolgó életerejéből alakultanak...!” (*Mefistó barátom*) A záróképben a vidékről Pestre menekülőket látjuk jellegzetes kortünetként: „Csak maga Budapest, ez a fiatal, még fejletlen, de máris hatalmas szörny fogadja egykedvűen s zárja be nyomorúságos karjába a benne reménylő, érette esengő, kenyér nélkül maradt vidéket.” (*A vármegye újra választ!*) Bródy Sándor ismerte a város új, akkoriban keletkezett életképeit, felfogta a városi élet logikáját, az urbanizáció következményeivel számot tudott vetni, a megerősödött fényekkel szemben a létezés sötétebb kerületeit is bejárta, és megismerte a fényűzéssel felelő nyomor képeit:

„Mindenütt lázas gyorsaság, kapkodó sietség. Mentek-jöttek az emberek s nem gondolva vélem, meg-megtaszigáltak.

A házak kéményei már füstölögték s beszennyezték a lilaszín eget, megferőtzték a hegyek felől jövő üde szélet.

A nagyvárosi élet nyomult teljes erejével felém, az a könyörtelen élet, melyből minden pillanat az enyészet egy romboló ütése...

A pincésobák szellőző ablakaiból a nyomor vicsorgatta rám éhes fogait.” (*Örökre... mindég...!*)

„Pest feketére fest...” – mondja majd évtizedekkel később Krúdy Gyula a nagyvárosi élet karaktere feletti tűnődésében, az első ilyen értelmű tapasztalatok azonban mindenképpen Bródy Sándoréi az 1880-as évek első feléből, amikor a kapitalizálódó nagyváros már megmutatta erejét, azt a rombolást, amit véghezvitt természetben és társadalomban, gondolkodásmódban és érzelmi életben egyaránt. Bródy kitűnő ráismeréssel fogta egyetlen képbe városi tapasztalatait, hogy az elbeszélésekben emberi sorsokként interpretálja mindazt, ami az akkor modern, új életforma közvetlen vagy közvetett következménye volt, s mind a *nyomor* fogalmában összegeződött. A nyomor pedig a polgári

társadalom lényegéből fakadó jelenség – az előző kor annak egészen más megjelenési formáit produkálta. A *Nyomor* novelláinak egyik fő értéke, hogy írójuk megmarad azokban a konkrét viszonylatokban, amelyet a polgárosodó-kapitalizálódó Budapest teremtett. Bródy Sándor ugyanis a naturalizmus varázsvesszejével a kezében dolgozott, nézzük akár környezetrajzait, akár az emberi sorsokról alkotott elképzeléseit, akár más, a kapitalizálódás primitív formáit illetően.

A *Nyomor* novelláinak tudósításai szerint Pesten modern élet folyik: az utcákat aszfaltozzák és seprik, a bérházak minden szintjén emberek élnek, gyárak és udvari kis üzemek működnek, a politikai élet zajlik, a képviselők csálnak és interpellálnak – olyan kis ügyben is, mint egy csaló alkalmazásának a kérdése; szombatonként bál van, ahol a munkás eltékozolja heti keresményét, és működik a kapitalista embervásár, a munkaközvetítő is. Az emberek általában szeretnek és kizsákmányolnak vagy kizsákmányolják őket, egymást becsapják, minek következtében az érzelmi csálás változatos formáit látjuk, s kitetszik az is, ebben a modern Szodomában egy anarchista tanár a jó ember csupán, s talán az *Örökre... mindég...!* ifjú hőse még.

A friss magyar kapitalizmus ujjanyomát természetesen nem csupán Pest tájképein hagyja, hanem az ember egész életerén és belső létkörein egyaránt a *Nyomor* novelláiban. A naturalizmus munkahelyekre hívja az írókat, ahol addig magyar író még nem fordult meg: egy gyapjúátvevőhelyen, egy varrodában, egy térsztagyár környékén: „A szomszéd lakásban valami göztérsztagyár kazánja dübörgött, zakatolt, míg a közeli és távoli gyárak zaja egy állandó mennydörgésben olvadt fel, mely megrezgetté a kis lakás ablakait, s elnyomta a minden pillanatban felhangzó harang s csengettyű zúgását... Olykor-olykor óriási zuhanás zaja remegteté meg a pinceszoba padmalyát: az átelleni vasgyárban a gőzkalapács működött.” A kocsmába dohánygyári lányok és kereskedősegek járnak, a nők „erős szagot terjesztve hajukból”. Szól a zene, de nemcsak a táncra csábító, hanem a pénz zenéje is hallatszik – az a zene, amelyet évtizedekkel később József Attila versel meg: „Szombat este volt s a munkások zsebeiben csörgött a pénz. Milyen lelkesítő zene! A hetibér nyavalygott, türelmetlenkedett az öblös zsebekben.” (*A mosóné lányai*) Azután ott vannak a hónapos szobák, a külvárosi udvarok – mind, „clair-obscur megvilágításban” (Diószegi András), ahol hősei élnek. A hónapos szobák ezekben a novellákban valóban a „nyomor” tanyái, bennük a naturalizmusra jellemző, sötét világ tanyáz. A legjellemzőbb mindenképpen Rózi kisasszony albérleti alkóvjának leírása a *Két vén cseléd* című novella részleteiben:

„Olcso petróleum égett a csorba lámpában s fekete csíkokat rajzolt a padmalyra. A lámpa-üveg fölött a fekete kerek folt koromból, körülötte a sötét sugarakkal olyan volt, mint egy fekete nap, vagy egy óriási pók, kötélszerű hálójával áldozatra várva.

Az alkov levegője tömött volt és oly bűzös, mint egy kasamátáé (értsd: kazamátáé). Petróleum nehéz fojtó szaga hatott át minden atomot. A nyirkos levegő izzott, a penészes falakon kiszivárgott nedvesség úgy tündökölt, mint valami ezüst lap.”

A *nyomor* látható, közönséges, mindennapi világa ez, az életkulisszáké, a „mindenféle nyomoré”, a testieké és a lelkieké egyaránt. Bródy Sándor hősei itt valóban a *nyomor* hősei, elsősorban a naturalista felfogás verifikációja nyomán. Az is erre mutat, hogy a hősök foglalkozása egyúttal nyomoruk címere is. A magyar irodalomba most lép be egy egész embervilág – a nagyvárosban nyomorgók és az ebbe a városi nyomorba szorulóknak, ott élők és oda költözők, a kis egzisztenciák, ahogyan Diószegi András határozta meg társadalmi hovatartozásukat. „Cselédek, utcaseprők, varrólányok, mosónők, éhező diákok...” – sorolta őket, Juhász Ferencné pedig „tüdőbeteg varrólányról, nyomorgó írnról, zsidó napszámosról, kis cselédlánnyól, tót kőművesről, állástalan, anarchista tanárról” beszél, kik „elesettek és megszorítottak, nyomorgók mindannyian”. Ezekkel kapcsolatban írták az első kritikák, hogy Bródy Sándor Zola példája nyomán ott jár, „ahol keresve keresett tárgya a szemét, a rothadás”, hogy az író a „bűn áldozatairól szóljon, akiket a nyomorúság és a vér féktelenkedései pusztítanak el”. Közelebből nézve ezek a Bródy-hősök konkretizálódnak, s nem csupán naturalista megvilágítást kapnak, hanem romantikus fény is körülvéve őket. Kitevnek ez a hősök élettörténetéből is: Hajnács Gáspár az Erzsébetváros egyik névtelen utcájában élő földrajz- és természetrajztanár, három gyereke és csinos felesége van, aki az iskola igazgatójával megcsalja, hogy könnyítsen anyagi helyzetükön, az önérzetes anarchista tanár azonban a gyerekekkel együtt elköltözik még nyomorúságosabb körülmé-

nyek közé, s ott már könyvének sikere sem mentheti meg, végül a bűnbánó feleséggel is találkozik, majd véget vet életének az anarchizmust éltetve (*Mefisto barátom*); Zizinek, a fiatal olasz színésznőnek három is udvarolnak, a fiatal kanonok, az öreg kúriai bíró és Bilkei Ádám, aki kicsúfolja a lányt. Az pedig elbukik bánatában, s amikor a megtért férfi megjelenik, bevallja, hogy rossz lány lett (*Zizi*); Dini, a fiatal zsidó varrólány és a diák rokonszenveznek egymással, s amikor egy gazdag öregúr szeretője lesz, a munkaközvetítőben talál barátjára, akihez végül életét köti (*Örökere... mindég...!*), Rózi kisasszony, a varrodában dolgozó vénlány és Brandt úr, a raktáros, csak a nő halálos ágyán találhatnak egymásra a férfi féltékenysége miatt (*Két vén cseléd*); a mosóné lánya, Lizi gyereket szült Flóristól, az ácslegénytől, aki nem akarja feleségül venni, ezért Lina, a másik lány, aki nyomdában dolgozik, szerencsikával megmérgezi a legényt és önmagát is (*A mosóné leányai*); Garibangyi, az utcaseprő a disznóvágást megelőző éjszaka részegen agyonüti hízóját, amellyel egy szobában lakott (*Egy tragédia*); gróf Baanföldi Baan Ába, a tönkrement nemes feleségül veszi Wrábély Leontine bécsi operanékesnőt, aki nemesi címet vásárol a há-

zassági üzlet révén, a gróf lánya, Ilonka, aki, hogy magát becsapja, Sapphónak nevezteteti, az öncsalás és az apai hazugságok áldozataként tengődik apja mellett (*Comtesse Saphó*); Taragovics Tódor díjnok a jobb állás megszerzése érdekében beárulta barátját, és ezért lelkiismeret-furdalást érezve a Városligetben felakasztja magát (*Taragovics Tógyerék*) és végül Janáskövy Péternek, a megye számvevőjének a főispán kiadja az útját, s ezért Pestre költözik (*A vármegye újra választ!*). A naturalizmust e sorsképekben alig kereshetjük, a romantikus novellákkal rokonok ebből a szempontból a *Nyomor* elbeszélései, s nyilván emiatt mondta Diószegi András, hogy e korai írások „közbülső helyet foglalnak el a romantikus beszély és az anekdota, valamint a csattanóra épülő tárca között”.

A naturalizmus szempontjából teljesebb értékű elbeszélés *A mosóné lányai* című, Bródy Sándor ellenben az *Örökre... mindig...!* címűt tartotta határozottan naturalista fogantatásúnak. Nyilvánvaló természetesen az is, hogy mindegyik novellának vannak erős naturalista pillanatai. *A mosóné lányai* indítása erőteljes és „sötét”:

„A homályos benyílóban, a földre vetett ágyon egy vézna kis asszony feküdt s lázas nagy szemével kimondhatatlan rettegést fejezett ki. – Hevenyészett, zsákvászon takarója alól újszülött gyermek, kékes-veres hajnélküli feje bukkant elé.

Még nagyon korán volt s a sötét tárgyakat valami sercegő faggyúgyertya világa választá el egymástól, halvány határozatlan körvonallal. Mosó teknőben, langyos vízben álló ruhák gőzölögtek; a padmalyról szórító kötél lógott; 1–2 kis ing s bábunak való horgolt fejkötők voltak reá teregetve.”

Találunk az elbeszélés képzetkörébe illeszkedő naturalista hasonlatot: „Mint mikor óriási üstben forr, fő, buzog a ruha: úgy forrott, főtt, izzadott az alacsony, de széles táncteremben mindmegannyi táncoló pár. Bekent lányarcokról az izzadsággal együtt folyt lefelé a festék s különböző színű csíkokat festett arcbőrük, nyakuk s vasárnapi ruhájukra.”

Ahogy Bródy Sándor írta, „pokoli színjáték” ez a kocsmai multság, és nyilván természetes, hogy a látványt, amelynek zenéjét „mámoros hörgés”, „csók csattanás”, a „megöleltek nyöszörgése” szolgáltatja, valójában a „férfi és nő közötti különbség hozott létre”. A bálozók azonban jelzetek csupán, hiszen az elbeszélés el sem bírta volna a sokalakos kompozíciót, s a sok hőssel járó cselekményszövevényt. De említésük nélkül szegényes lenne a környezet, amelyet Bródy ábrázol és számba vesz, említve báró Trunck táncnárt, a szakácsnét és a szobafestő legényét, a dohánygyári lányokat és a kereskedősegedeket, a svájci nevelőnőt és diákját, az újsághordólányokat, a gépészt, a lakatoslányokat és a „szabadságolt” utcalányokat. Egy egészen új embervilág ez, és Bródy Sándor kitűnő érzékkel azt is meglátta, hogy ez az új világ, amelyet a friss magyar kapitalizmus telepített a külvárosokba, nem

régen érkezett a falvakból, és a tánctanár vezénylete alatt kezd akklimatizálódni. A dialógusok egy része azzal jelzi ezt az új jelenséget, hogy a népszínművek párbeszédeinek emlékét őrzi. Például:

- „– Hová lelkem?
- Elmegyek szeretőt keresni!
- Hát itt vagyok én...
- Jöjjön ide, kezet rája!...”

A *Nyomor* novelláira az a megfigyelés, hogy a történet leértékelése (Bodnár György) naturalista gesztus, annyiban vonatkozik, hogy a történeteket banális érzelgősség fogja körül, ha például *A mosóné lányai* cselekményére gondolunk, amelyben a tiltott szerelem éppen úgy motívum, mint a viszonzatlan érzelm, a szeretet önpusztításba forduló karaktere, az ártatlanság áldozat volta, és a halálban egyesülő szerelmes szívek epizódja. Ezt lehet elmondani az *Örökre... mindég...!* című elbeszélésről is, amely egy kurtizán boldogtalanná tevő szerelmi odaadásáról szól, mert ez van a diák és Dina kapcsolatának mélyén.

Az *Örökre... mindég...!* tehát regényes történet, amely azt is jelzi, hogy Bródy Sándor nemcsak Pest madártávlati képét fedezte fel Zola nyomán, aki szívesen írta le Párizst madártávlatból, hanem kurtizántörténetekre is hangolta, noha a magyar irodalomban éppen akkoriban otthonos a kurtizán, a perdita – versben és prózában egyaránt (Vajda János, Reviczky Gyula, Toldy István, Asbóth János). Dina azonban nem a Nana testvére, távoli, oldalági rokona csupán, ahogyan egy öreg úr kitartottjává válik, majd szakítva fényűző életével a diákhöz szegődik. A naturalisták kedvelte életpoklot tehát nem ő, hanem a diák járja, aki Pestre, a „kis Babylonba” a Sajó-parti matyó faluból érkezik, ahol apja ácsmester. Ő járja a nyomor iskoláját, s ő a figurája az *Örökre... mindég...!* naturalista életképeinek is. Az erős színeket ő látja, ő hallja az utca „profán zsváját”, s ő érzékeli, miként „vicsorgatja fogait a pincszobák szellőző ablakiból a nyomor”. A nagyváros életének mikrorészleteit rögzíti több epizódban is, hogy a munkaközvetítő rajzában valóban naturalista karakterű életláványt kínáljon fel, amelyhez fogható másik nincs is a kötet novelláiban. „Néha olyan nagy itt a zaj, mint a zsinagógában szokott lenni sátoros ünnepkor... Kacagnak, hangos csuklással siránkoznak, sóhaj és egy-egy cuple refranje, vitatkozás és buzgó szerelmeskedés zűrös-zavaros hangjai olvadnak itt egybe, míg a helyiség füstös bűzös, homályos, piszkos, lilaszín levegője ráfekszik a duzzadt ziháló leány-keblekre...” A másik nagyon karakterisztikus részlet egy utcakép:

„Épülni kezdő házak állása alatt vígan szürcsölték krumplilevesüket a főváros azon teherhordó állatai, »melyeket« – napszámos tótoknak neveznek. A fehérszínű hallgatag várt a maradékra s véresre mart, téglapirosra vált combjairól a reá freccsent málttert, meszet kapargatta. Egy-egy ideálisan szép szláv típusú női fej kíváncsian merült be a tarka utcai élet panorámájába, durva,

mégis nőies kezeckéit szeme elibe ernyőzve mosolygott – az »úti dámák« után futkosó fiatalok zajára... Egynémely elfáradt munkás, elkényszeredett néember hasra feküdt a nedves kövön s azon szempillantásban elaludt...; hátát sütötte a mind jobban melegedő napsugár...”

„Helyhez kötött” világ már itt a Bródy Sándoré, s ez az, amit Hatvany Lajos dicsér, mondván, hogy a Bródy-novellák forradalmi újdonsága az volt, hogy „valaki emberi néven merete nevezni, helyhez merete kötni figuráit”, és ebbe a couleur locale-ba sorolható az is, hogy Bródy Sándor „szóaltatta meg Budapestet”, rátalált annak „külön hangjára”.

A naturalista világfelfogás novellája elsősorban a *Mefistó barátom* című. Nem csupán azért, mert hőse materialista és anarchista, és Darwin, valamint Schopenhauer a szentje, hanem azért is, mert a naturalista, általában a Zolára valló hittételeket ebben találjuk. Hajnács Gáspár szónoklata a rablógyilkos védelmében az elbeszélés kezdetén és a nőről vallott nézet a későbbiek során a vér, a természet és a predestináció szentháromságát helyezi előtérbe. A bűn kérdését éppen úgy ezek nézőpontjából interpretálja, mint a becsület kategóriáját; nincs bűn valójában, mert a bűn „születéséről nem tehet”, és nincs becsület, mert az agyrém csupán! A nő pedig nőtény, „utoljára is arra való, hogy a kölyköket táplálja” a keble. „Mit – kérdezi Hajnács Gáspár, akit Mefistónak Rembrandt festménye nyomán nevez az író-narrátor –: nem ismeri a nő fiziológiáját, sem anatómikus összetételét? Ön nem tudja, hogy a nőnek nem lehet egyet szeretnie és lehet százat enélkül, hogy ún. szerelmi ereje megcsappannék?” Bródy Sándor szánandó Mefisztója szerint hazugság mind a kék, mind a kín, s darwinistaként vallja, „éljen, aki élni tud s pusztuljon a halál fia”.

A *Nyomor* elbeszélései naturalista ígéretekkel teljes írások voltak, egyben a fiatal író első művei is, a kötet első kötete, amely mintegy csokorba gyűjtötte a naturalizmus hozta-kínálta lehetőségeket írásban, gondolkodásban, érzésben egyaránt. S ahogyan Czine Mihály írta, itt Bródy Sándor a „valóságot tárta fel, a szemeket akarta beigazítani az igazság meglátására”. Szerinte pedig a „volta-képpeni igaz” a természet!